

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
4/2020 (XLIX)
<https://doi.org/10.36770/bp.557>
ISSN 1640-7806 (druk) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Nataliia Osoba*

Tarnopolski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. W. Hnatiuka (Ukraina)

<https://orcid.org/0000-0001-5214-7221>

Жанрово-стильова своєрідність сатиричної прози львівської літературної групи «Дванадцятка» у контексті літературної традиції Галичини 20-40-х рр. XX ст.

The genre-style peculiarity of the satirical prose
of the Lviv literary group “The Twelve” in context of the literary
tradition of Galychyna in the 20’s and 40’s of the 20th century

Abstract: The article deals with the ideological and thematic and genre-style peculiarities of the press satire of Galychyna in the 1920’s and 1940’s, its thematic filling and specific features on the example of works by the satirists of the Lviv literary group “The Twelve”. It determines the specifics of the development of humorous and satirical genres, in particular feuilleton, mini-feuilleton, pamphlet, humoresque, mini-humoresque, and fable. The features of social and moral conflicts in their work are investigated.

Keywords: comic, irony, satire, humor, feuilleton, mini-feuilleton.

* Nataliia Osoba – magister nauk filologicznych; pracuje w Katedrze Dziennikarstwa na Tarnopolskim Narodowym Uniwersytecie Pedagogicznym imienia Wołodomyra Hnatiuka (Ukraina); autorka m.in. studiów: *Gumoristichno-satirichna plastova presa Galichini 20-h rokov XX stolittya yak sposib protistoyannya polskiy okupats; Istoriografichniy aspekt presovoyi satirichnoyi publitsistiki Zahidnoyi Ukrayini 20-30-h rr. XX st.*

Актуальність дослідження. Сатирично-гумористична проза Галичини у 20-30-х роках ХХ ст. у своєму розвитку піднялася на належний художний рівень. Особливо сатиричний талант проявився у таких талановитих митців, як Анатоль Курдидик, Іван Чернява, Зенон Тарнавський, Василь Ткачук, Володислав Ковальчук, Карло Мульткевич, Василь Гірний, Роман Антонович, Богдан Цісик, Ярослав Курдидик, Іван Керницький, Ганна Павенцька. У складних політичних умовах вони використовували найменшу можливість протистояти окупаційному поневоленню і нівелюванню національної ідентичності. Теми, які піднімалися у їхніх творах, торкалися усіх сфер суспільно-політичного життя. На думку дослідниці Л. Снісарчук, авторам тогочасних сатиричних видань „вдалося вивести гумор і сатиру з вузького кола морально-побутових тем, вийти за межі традиційного гумористичного зображення дійсності, оновити жанри сатири і гумору”.

Українська сатирична проза Галичини 20-30-х рр. ХХ ст. за кількістю порушуваних тем і проблем винятково різноманітна й багата. Однак, у контексті тогочасної традиції, незважаючи на її суспільну роль в житті української нації, досліджена, на жаль, поверхнево. Як наголошував Т. С. Еліот, жоден текст (чи то літературний, чи газетний) – не існує сам по собі, а завжди належить дискурсові певної традиції. Маючи власну державу, ми, на жаль, досі не реконструювали духовне поле нашої власної націєконсолідуючої традиції – у нас надто часто спостерігаються рецидиви залежності від колоніального дискурсу як у культурі, так і в політиці та економіці. У цьому контексті наше дослідження є актуальним. Його **мета** полягає в аналізі ідейно-тематичних і жанрово-стильових особливостей сатиричної прози означеного періоду.

Методологічною основою для вивчення обраної проблеми послужили праці українських учених із питань комічного, сміхової культури, іронії та сатири, а також народного світогляду В. Габора¹, А. Капелюшного²,

¹ *Antolohiia urbanistychnoi prozy / avtorskyi proekt, vstupne slovo, bibliohrafichni vidomosti, naukova redaktsiia ta prymitky V.Habora.* Lviv: LA „Piramida” 2006.

² А. Капелюшныі, *Satyrychna publitsystyka Ukrainy 20-30-kh rokiv // Zhurnalistyka ta perebudova: Vistn. Lviv, un-tu. Ser. Zhurnalistyka.* Lviv: Svit 1990, vyp. 16.

Б. Нижанківського³, І. Синюка⁴, Л. Сніцарчук⁵, Ю. Тиса⁶, М. Ільницького.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу жанрово-стильового розмаїття української сатиричної літератури Галичини 20-30-х років ХХ століття звернімося до творчості письменників львівської літературної групи „Дванадцятка”, яка найбільш сміливо ламала усталені канони традиційних форм, вносила нові віяння і сміливо експериментувала зі словом. Об’єднання виникло у Львові на початку 30-х років і отримало свою назву за кількістю її членів. Це були літератори, художники, музиканти. Їхню літературну діяльність ґрунтовно дослідив і проаналізував Василь Габор, що згодом вилилося в антологію „Дванадцятка”.

Засновником групи був Анатоль Курдидик, а духовним лідером – Микола Голубець. Дещо пізніше цю функцію перебрав на себе авторитетний у творчих колах, талановитий критик і літературознавець Михайло Рудницький.

„Дванадцятка” – це було таке собі клюбово-товариське об’єднання молодих письменників, редакторів і журналістів, для яких не було місця в інших тодішніх, – назвім їх сучасним терміном, – „естеблїшментських” організаціях того ж типу, – пише її засновник Анатоль Курдидик. – Бо чи ви, молодий чоловіче, могли пролізти до такого, наприклад, Товариства Українських Письменників і Журналістів, що хотіло бути Академією Гонкурів? Або чи могли ви просунутись до архинаціоналістичного „Дажбога”, що постав з колишнього „Листопаду”? До „Листопаду” належав я ще в початках своєї кар’єри, але „Дажбог” уже мав усі прикмети конспірації з такими „комісарями від печаті”, як напівграмотний А.Романюк та пізніший советофіл В. Ривак, що так у свій час „сипав” націоналістичне „охвістя” в публікаціях „Товариства культурних зв’язків з українцями за кордоном”.

³ Б. Nyzhankivskyi, „Dvanadtsiatka”. *Naimolodsha lvivska bohema trydtsiatykh rokiv* // Suchasnist 1986, ch.1.

⁴ І. Syniuk, *Feiletony. Chast I*. Chernivtsi: Merkur 1935.

⁵ Л. Snitsarchuk, *Ukrainska satyrychno-humorystychna presa Halychyny 20-30 rr. XX st.* Lviv 2001, s 79.

⁶ Tys Yu, *Humor mynulykh vikiv* // Mitla. – 1961, vyp. 2.

Десь існувало ще об'єднання католицьких поетів і письменників „Льогос”, але і воно було парафіяльне, безкровне та ексклюзивне. Такий же був і Пласт з кількома своїми спробами журналів, здебільша з ініціативи ЕЮП-а (Євгена Юліяна Пеленського). І хоч ви працювали професійно пером як журналіст чи редактор... хоч ви вже й мали по одній-дві-три крижки, – нічого з цього! Естеблішмент був замкнений на такі клямки та колодки, що й не добивайся!..”⁷.

Літературна діяльність цього угруповання залишається, по суті, білою плямою, хоча насправді усі його члени, без винятку, починали як репортери, кореспонденти провідних часописів, а згодом (найбільш талановиті з них) як досвідчені редактори. Більшість членів „Дванадцятки” були також наділені неабияким сатиричним талантом, тож активно співпрацювали у таких часописах, як „Зиз”, „Комар”, „Жорна” та ін. Представники об'єднання найактивніше співпрацювали з сатирично-гумористичним журналом „Комар”, що здобув у Галичині найширшу популярність. Активними дописувачами „Комара” на той час були Іван Гірний, Іван Керницький, Роман Купчинський та інші письменники, що на той час мали добре ім'я в Галичині та за її межами.

Смілива позиція редакції „Комара” і різножанрова палітра його публікацій на теми суспільно-політичного, економічного, культурного та релігійного життя Галичини приваблювала молодих літераторів і вони активно підключилися до співпраці. Чимала кількість гумористики (фейлетони, анекдоти, гуморески, іронічні вірші, діатриби, репризи) мала за мету приспати пильність цензури і панівної влади, що авторському колективу вдалося, але головний пласт сатиричної продукції – це висвітлення важливих соціально-політичних питань, висміювання невдатних провідників нації й аполітичність більшої частини населення.

З-поміж усіх виділялися фейлетони Едвадра Козака, які набули особливих художніх прикмет. Це такі прозові або римовані твори, в яких висміюються злободенні проблеми з метою їх усунення. Як правило, моделювалися реальні (рідко вигадані) події з яскравими засобами сатири та гумору. Автор типізував їх, створюючи навколо них певну громадську

⁷ *Antolohiia urbanistychnoi prozy*, s. 2-15.

думку, що їх засуджувала. Також Едвард Козак послуговувався елементами бурлеску, де акцент робиться на свідомій невідповідності між змістом і формою. Сміх автора завжди гострий, дошкульний, але не грубий і не цинічний. Більшість з його творів мають виражений соціальний характер. Охоче використовує майстер і пародійно занижений тон, використовуючи невідповідність застарілих суспільних цінностей в новій історичній ситуації. Митець полюбає засоби надмірного комізму, окарикатурення персонажів і ситуацій, що часто базується на принципах гротеску.

Одним із найактивніших літераторів і найсміливіших експериментаторів сатиричних жанрів серед членів „Дванадцятки” був Богдан Нижанківський, який найчастіше послуговувався псевдонімом Бабай. Особливою популярністю користувалися його гостросюжетні та багаті фактажем репортажі, невеликі за обсягом, але місткі за змістом нариси про акторське життя, дотепні і гостросатиричні фейлетони про авантюристів, декласованих робітників, замальовки про гострі життєві ситуації. „Він слідкував за тими, що за ними слідкує хроніка поліційних альбомів і хотів віднайти в них одне: серце”, – наголошував один з авторів, що заховався під псевдонімом А⁸. Згодом його нариси про акторське життя вийшли окремою книгою „Актор говорить”, яка побачила світ у 1936 році. Новаторським у рисах Богдана Нижанківського було те, що вони мали незаперечну художню цінність, були насичені свіжими виражальними засобами й образами, які залишали в пам’яті читача тривкий слід. Яскраво змальовував автор людські характери і типи, глибоко проникав у внутрішній світ простої людини. Приваблювали автора натури сильні, дієві, неординарні і талановиті, а ще – химерні, здатні на непередбачувані вчинки і дії. Він умів замальовувати зовнішність людини кількома характерними штрихами і так само економно, але яскраво, передати її внутрішній світ. Особливо охоче вдавався до тонкої іронії, м’якого незлобивого гумору, хоч подекуди не цурався їдкого сарказму і нищівної сатири. Все це робило його письмо читабельним, цікавим і приваблювало найширше коло пошанувальників друкованого слова. Але книжка „Актор говорить” викликала серед критиків і колег-літераторів неоднозначну реакцію. Так, Л. Нигрицький (Григор Лужницький) в огляді „Новини нашого письменства», аналізуючи нариси

⁸ Nedilia. Lviv 1936, ch. 21.

Богдана Нижанківського відзначав, що автор, безумовно, сильний талант: є в нього стиль, поетичні повні змисловості образи, тонкі порівняння – „словом, є все те, що по літах праці над собою може забезпечити тривале місце в історії рідного краю (коби не тільки рідного!) і письменства”. Але щодо форми збірки, то рецензент вважав її ще відносно „слабкою і недотягнутою”⁹.

Прихильно поставився до дебютної збірки Богдана Нижанківського Лука Луців, що послуговувався псевдонімом Л. Граничка. Безперечний талант журналіста відзначав також Мирослав Семчишин, наголошуючи, що автор „відомий з преси як добрий оповідач-урбаніст”¹⁰.

Сатиричний талант Богдана Нижанківського особливо розвинувся після Другої світової війни, коли автор опинився в еміграції на Заході і разом з Зеноном Тарнавським редагував у Мюнхені тижневик „Українська Трибуна”, а в 1947 році – літературно-мистецький місячник „Арка”. У цей період під псевдонімом Бабай він постійно друкувався в часописі „Лис Микита”, який виходив у Мюнхені, а згодом у Детройті. Своєрідність його нарисів полягає в тому, що життєві факти, події і конкретні люди часто показані в перебільшено-сатиричному ракурсі. Фабула тут подекуди тільки намічена, а предметом для розмови стає якийсь цікавий факт чи подія.

Майстром малих сатиричних форм, умілим нарисовцем і фейлетоністом був Зенон Тарнавський. Особливим успіхом користувалися його репортажні форми, найприкметнішою особливістю яких був, за визначенням О. Лисяка, „шибеничний гумор”. Богдан Нижанківський згадує:

„На щоденний хліб і папіроски Тарнавський заробляв журналістською працею в щоденнику „Українські вісті”, що був органом Фронту національної єдності. У дискусіях в каварні він фаворизував Черняві, кпив з мініатюр Ярослава Курдидика та іронічно всміхався, коли свій твір читав Ткачук. Уважно слухав Ковальчука. Маю враження, що він плекав тиху мрію, щоб галицький світ крутився навколо нього. Заковика була в тому, що галицький світ узагалі не крутився. Тарнавський помер у Детройті”¹¹.

⁹ L. Nyhrytskyi, *Novyi chas* 1936, Ch. 271.

¹⁰ M. Semchyshyn, „12” – *Striletstvu* // *Novyi Chas* 1935, ch. 76.

¹¹ B. Nyzhankivskyi, *Edvard Kozak* // *Novi dni* 1972, ch. 3, s. 38.

Улюбленим прийомом Зенона Тарнавського є іронія, яка завжди виявляє його критичне, глузливе ставлення до предмета зображення. Вона завжди влучна і майстерно вкраплена в структуру оповіді. Іноді це тонка насмішка, що ніби замаскована зовнішньою благопристойністю форми. Полюбляє автор і самоіронію, самонасмішку, використовуючи для цього нісенітницю, особливо тоді, коли йдеться про серйозні речі. Спрощуючи стиль оповіді, він досягає комічного ефекту. І що прикметно, іронія З.Тарнавського часто спрямована не на суб'єкт, а на об'єкт висміювання. Хоча діючі персонажі, яких він змальовує, завжди поведуться винятково зримо, змальовані випукло і рельєфно. Іноді авторська іронія сумна за своєю суттю, бо обставини буття України трагічні, а жива навколишня дійсність мало схиляє до сміху. Тоді під його пером іронія перетворюється на засіб звинувачення антигуманних суспільних явищ. Особливо там, де автор висміює внутрішню партійну боротьбу і колоніальну політику Польщі.

У велику журналістику як сатирик увійшов Анатоль Курдидик. Розпочав діяльність у Перемишлі в „Українському голосі” (1928–1929), продовжив у Львові в тижневику „Неділя” (1929–1934) та завершив у щоденнику „Діло” (1934–1939). З настанням „золотого вересня”, будучи вже відомим літератором і журналістом зі стажем, він подався в еміграцію: спершу опинився у Польщі (1940–1945), згодом у Західній Німеччині (1945–1951), а відтак у Канаді (з 1951 року).

У 1930-х роках він був відомий широкому колу читачів як фейлетоніст. Виступав під псевдонімом Осій Гультіпака і друкувався в сатиричних виданнях „Комар” та „Зиз”. Для його стилю були характерні іронічність, сатирична гострота, нищівні характеристики негативних явищ життя. Особливе визнання приніс йому іронічний нарис „Опис Черча, города Амора й Ескулапа”¹², здобув собі славу на рідній землі. Його сатиричні мініатюри та політичні фейлетони друкувалися також у газеті „Неділя”, а подорожні нариси і гуморески „Ком-назва”, „Село йде з нами”, „Бухарін”, „Сов-Кіно” в додатку до „Українського Голосу” – у часописі „Наука і розвага”.

Комічний ефект у творах досягається здебільшого через форму викладу (діалогічну, монологічну, антитезу), через використання прийомів

¹² *Nazustrich*. Lviv 1934, ch. 11.

зображення від протилежного, а також застосуванням гіперболи, іронічної похвали, ідіоми, літоти тощо. Сміх Анатолія Курдидика постає на традиціях тисячолітньої сміхової культури українців, живиться і наснажується нею. Іноді він виступає як інтерпретатор народного гумору, пристосовуючи його до нових реалій життя, до свого часу. Об'єктом сатири для талановитого автора були усі сфери життя – родинного і громадського, суспільного і політичного.

Неможливо уявити тогочасну сатиричну прозу без фейлетоніста Василя Гірного, що облюбував собі псевдонім Федь Триндик. Його твори друкувалися на сторінках „Комара”, „Нового Часу” і „Літературно-науковому додатку „Нового Часу” (1938. – Ч.21; 1939; Ч.12-15). Це здебільшого невеликі за обсягом твори про злободенні події, подані в дошкульному сатиричному або м'якому гумористичному стилі. Більшість із них можна номінувати як документальні фейлетони, оскільки в них точно описані конкретні особи і дійсні факти з львівського чи ширше – галицького життя. Він також уславився як майстер дошкульних сатир, а також пародій та епіграм. У сатиричний чи гумористичний контекст талановитий автор охоче вводить каламбур („Коли коли, а коли й обтісуй”), усталені звороти, прислів'я і приказки, мовні кліше, що полегшують читачьке сприйняття й економлять зусилля автора, а разом з тим забезпечують вибухову кінцівку. Для стилю Василя Гірного також характерні яскрава образність, дотепність і лаконізм вислову, звернення до багатого арсеналу народної фольклорної поетики, пильна увага до гострого і дотепного слова, уміння побудувати невелику за розміром, але містку за змістом фразу. Це особливо яскраво проявилось в його фейлетонах, шаржах, епіграмах і гуморесках. Особливо майстерні його порівняння, що сягають граничного рівня експресії. Автор широко використовує художню гіперболізацію, шарж і гротеск і тим самим досягає особливого сміхового ефекту.

Новатором був Василь Гірний і в освоєнні малого фейлетону, що відзначався містким змістом і був насичений гіперболами, гротеском і навіть фантастичними елементами. У структуру таких фейлетонів автор вкраплював дотепні діалоги, іноді каламбури і оксюмори, що свідчить про незаперечний художній хист автора і тонкий літературний смак. Не випадково Анатоль Курдидик називав Василя Гірного „расовим

фейлетоністом”¹³, що означає – фаховий, вроджений, маститий і неперевершений майстер пера. Жанр фейлетону під його пером зазнає цікавих творчих модифікацій. В основі відповідних жанрових структур лежать усмішка, жарт, іронія, гротеск, сарказм, карикатура, інвектива, абсурдність і парафраз.

Першість Василеві Гірному як вправному фейлетоністу віддають також Б. Нижанківський, О. Дніпровий, Я. Курдидик та інші члени „Дванадцятки”. „Першоклясним фейлетоністом був Василь Гірний, співробітник газет і журналів „Комар”, „Новий Час”, „Наш прапор”, „Народна справа”, що видавалися видавництвом Івана Тиктора „Українська преса”, – згадує пізніше Б. Нижанківський. – 1937 року Гірний видав книжку „Літературні пародії”, яка в освіченому галицькому середовищі пера мала великий успіх. Чому б ні? Кожному було цікаво побачити себе в кривому дзеркалі”¹⁴.

Сатиричні фейлетони Василя Гірного – це особливий спосіб художнього відображення дійсності, який полягає в гострому осудливому осміянні негативного. Здебільшого вони мають викривальний характер і спрямовані проти соціально шкідливих явищ. Об’єктом сатиричного висміювання фейлетоніста стають пристосуванці, лицеміри, здирники, політичні опоненти.

Плідним фейлетоністом у першій половині XX століття був Іван Чернява, справжнє прізвище якого Еміль Кіцило. Спершу він працював в ілюстрованому тижневику „Неділя”, а згодом співпрацював зі сатирично-гумористичним „Зизом”. Саме тут з’явилися його найбільш вагомні твори, позначені блискучою іронією і глибоким підтекстом. Його дошкульні твори на злобу дня друкувалися в „Зизі” у 1929-1933 роках. Тут він друкував також іронічні поезії на любовно-богемну тематику. У нього була ґрунтовна журналістська освіта, яку він здобув у Варшавському університеті. Він добре володів публіцистичним стилем, і це одразу винесло його на перші місця в тогочасній журналістиці. З роками у стилі Івана Черняви все частіше починають з’являтися зневіра, песимізм, а відтак скептичні

¹³ А. Kurdydyk, *Bohdan (Nyzhankivskyi) z inshoho boku. Sproba portretu tsoho moho blyzkoho druha* // Terem. Detroit 1971, ch. 4, s. 23.

¹⁴ Б. Nyzhankivskyi, *«Dvanadtsiatka»...*, s. 38.

та їдко-саркастичні нотки. „Що вже казати: Чернява – цинік та й годі! ” – зазначав Анатоль Курдидик¹⁵.

Більшість представників групи „Дванадцятка” охоче послуговувалися львівським жаргоном і окремі слова охоче переносили у структуру своїх репортажів, фейлетонів і навіть програмних статей чи, іншими словами кажучи, „пускали їх в газетний обіг”. Рясніють таким жаргоном дописи Карпа Мулькевича, Романа Антоновича, Володимира Ковальчука, Івана Черняви та інших. Цей львівський словник, по-своєму оригінальний, багатий, веселий і різноманітний. Особливо часто трапляються слова: «буфет» в значенні черево, «гальба» – кухоль, «глянц» – блиск, «дуй» – іди, «жлоб» – дурень, «марш» – іди геть, «хлопака» – хлопець, «цирувати» – латати, «фест» – міцно, «шнурувати» – іти, «шлюс» – кінець. Вони не тільки забезпечували комічний, часто сатиричний ефект, а й допомагали відтворити неповторний місцевий колорит, певну атмосферу, що панувала у галицьких містах і містечках.

Улюбленим жанром „Дванадцятки” була гумореска – невеликий за обсягом твір з комічним ефектом і легкою жартівливою тональністю. Її жанрова новизна полягає в тому, що сміх тут поставав не тільки у вигляді доброзичливої, емоційно забарвленої критики, як це спостерігаємо в творчості Остапа Вишні, а й емоційно забарвленої естетичної критики, часто поданий в парадоксальній, подеколи оксиморонній формі. Зазначимо, що саме жанр гуморески в той час був найбільш популярним в тогочасній літературі, найбільш витребуваним. Стисла і художньо вартісна гумореска виникала з невідповідності конкретних претензій героя і його значущості комічності внутрішніх суперечностей людського буття, неадекватного сприйняття дійсності тощо. Новаторськими були літературні гуморески, що часто жили фольклорними джерелами, в яких зосереджено віковий досвід сміхової культури.

Іноді молоді літератори зверталися і до жанру памфлету – невеликого за обсягом публіцистичного твору на злободенну тему. Його жанрова новизна полягала в тому, що це були не тільки бойові, оголено тенденційні твори призначені для прямого впливу на громадську думку, а й художньо вартісні, з яскравими образами. Їх стильові прикмети – ораторські інто-

¹⁵ Kurdydyk A., *Bohdan...*

нації, експресивність, яскрава афористичність, а також іронія, згущена до їдкового сарказму, вигідно вирізняла їх з-поміж інших публікацій.

Висновки. Більшість членів „Дванадцятки” з винятковою пошаною ставилися до традиції і твердо стояли на її ґрунті, навідріз від тогочасних модерністів, що намагалися заперечити здобутки минулого і творили так зване „нове мистецтво”. Морально-етичний та стильовий рівень їхнього письма унеможлилював цинізм, грубість, відверту вульгарність, якими часто грішили менш освічені автори „Комара”. Вони також свідомо уникали низькопробного гумору, масних висловів та вульгарщини егалітарного штибу. Усією своєю творчістю це угруповання стверджувало, що новаторським, самотутнім можна стати тільки на основі тисячолітніх здобутків великих попередників.

Bibliografia

- Antolohiia urbanistychnoi prozy / avtorskyi proekt, vstupne slovo, bibliohrafichni vidomosti, naukova redaktsiia ta prymitky V. Habora.* Lviv: LA „Piramida” 2006.
- Kapeliushnyi A., *Satyrychna publitsystyka Ukrainy 20-30-kh rokiv // Zhurnalistyka ta perebudova: Vistn.* Lviv, un-tu. Ser. Zhurnalistyka. Lviv: Svit 1990.
- Kapeliushnyi A., *Satyrychnyi zhurnal „Chervonyi perets”.* Lviv Vyd-vo pry LDU VO „Vyshcha shkola” 1986.
- Kurdydyk A., *Bohdan (Nyzhankivskiy) z inshoho boku. Sproba portretu tsoho moho blyzkoho druha // Terem.* Detroit 1971.
- Nazustrich.* Lviv 1934.
- Nedilia.* Lviv 1936.
- Nyhrytskyi L., *Novyi chas,* 1936.
- Nyzhankivskiy B., *„Dvanadtsiatka”.* *Naimolodsha lvivska bohema trydtsiatykh rokiv // Suchasnist,* 1986.
- Nyzhankivskiy B., *Edvard Kozak // Novi dni,* 1972.
- Semchyshyn M., *„12” – Striletstvu // Novyi Chas,* 1935.
- Snitsarchuk L., *Ukrainska satyrychno-humorystychna presa Halychyny 20-30 rr. KhKh st.* Lviv 2001.
- Syniuk I., *Feiletony. Chast I.* Chernivtsi: Merkur, 1935.
- Tys Yu., *Humor mynulykh vikiv // Mitla,* 1961.